

Częstochowa, 2.09.2024

dr hab. Joanna Kulska, prof. UO
Uniwersytet Opolski
Instytut Nauk o Polityce i Administracji
ul. Katowicka 89
45-061 Opole

R e c e n z j a

pracy doktorskiej autorstwa mgr Natalii Szczepańskiej
pt. Polityka bezpieczeństwa Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej
w perspektywie porównawczej

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Nauk Społecznych, Wrocław 2024, s. 401

napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Elżbiety Szyszlak, prof. UW.
oraz promotora pomocniczego dr hab. Jarosława Jarzabka, prof. UW.

Przedmiotem rozprawy doktorskiej autorstwa magister Natalii Szczepańskiej jest polityka bezpieczeństwa Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej w perspektywie porównawczej. Zarówno temat rozprawy, jak i metodologia badań mieszczą się w obszarze dyscypliny nauki o polityce i administracji.

Recenzowana rozprawa doktorska składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów i zakończenia. Praca liczy 401 stron. Jej integralną częścią jest 12 tabel i 3 wykresy. Bibliografia pracy została zawarta na 61 stronach.

Celem rozprawy było, jak wskazuje Autorka (s. 8), ustalenie wartości, które zostały zidentyfikowane jako wymagające szczególnej dbałości w trosce o realizację celów strategicznych oraz dalszy rozwój narodu, czeskiego i słowackiego. Zastosowane w pracy ujęcie komparatystyczne zakładało w szczególności wskazanie rozbieżności krajowych idei, norm i tożsamości w interpretowaniu wydarzeń wpływających na kształt bezpieczeństwa obu narodów. Kluczowe znaczenie z punktu widzenia podjętych badań miał zatem kontekst

normatywny rozumiany jako wgląd w sferę moralną kierującą polityką bezpieczeństwa obu państw (s. 7).

Autorka sformułowała osiem pytań badawczych oraz sześć hipotez badawczych, spośród których, jak się wydaje, za zasadniczą należy uznać hipotezę numer jeden. Przyjmując jako punkt wyjścia krytyczne studia nad bezpieczeństwem, a w szczególności teorię sprawiedliwej sekurytyzacji (theory of just securitization) zaproponowaną przez Ritę Floyd, Autorka założyła, że od 1993 roku na gruncie czeskim i słowackim nie wystąpiło obiektywne zagrożenie egzystencjalne. Jak wskazuje Autorka za wszystkie inne zagrożenia, uzasadniane obiektowi referencyjnemu (społeczeństwu) jako wymagające użycia nadzwyczajnych środków i procedur politycznych, odpowiadały subiektywne interesy podmiotów sekurytyzujących. W kolejnych hipotezach Autorka założyła, że jakkolwiek europejskie środowisko bezpieczeństwa uległo w analizowanym okresie pogorszeniu, w przypadku Czech i Słowacji katalog sekurytyzowanych zagrożeń nie jest dynamiczny, a jedynie zmienia się jego intensywność. Wśród hipotez znalazła się również ta wskazująca, że kierunek identyfikacji zagrożeń nie zawsze jest zgodny z logiką historyczną. Autorka założyła ponadto, że indywidualna reakcja na zagrożenie bywa nieuzasadniona (brak moralnej słuszności), ponieważ nie jest proporcjonalnie mierzona w stosunku do możliwości „agresora” (Romowie, migranci). Jednocześnie pojawiło się założenie, że skutków niesłusznej sekurytyzacji konstruowanej z pomocą demagogicznej retoryki politycznej nie usuwa się natychmiastowo, aby móc ponownie wykorzystać dyskurs w przyszłości dla potrzeb legitymizacji działań politycznych. Kolejna hipoteza oparła się na przypuszczeniu, że różnice występujące w czeskiej i słowackiej sferze polityki bezpieczeństwa stanowią następstwo czynników niematerialnych, takich jak historia, kultura, tożsamość, religia, natomiast podobieństwa są wynikiem wartości i praktyk dostarczanych przez podmioty zewnętrzne, m.in. organizacje międzynarodowe. Wreszcie pojawiła się hipoteza, że jakkolwiek sposób prowadzenia polityki bezpieczeństwa wpływa na wizerunek obu krajów na arenie międzynarodowej, zasadniczą rolę odgrywają tu również wyobrażenia obu narodów o samych sobie i zajmowanej przez nie pozycji międzynarodowej. Jak zauważa Autorka, o ile w przypadku Republiki Czeskiej pojawia się koncepcja prowadzenia asertywnej polityki zagranicznej w stosunku do kontynentalnych „hegemonów”, co przekłada się na czeską tendencję do automarginalizacji, o tyle w przypadku Republiki Słowackiej występuje koncepcja zupełnie bezbronnego organizmu, co implikuje słowacką potrzebę bycia częścią „rdzenia” Unii Europejskiej.

Przeprowadzona analiza, zarówno ze względu na zastosowaną w niej metodę komparatystyczną, jak i przywołanie stosunkowo nowej i interesującej badawczo teorii sprawiedliwej sekurytyzacji (theory of just securitization) Rity Floyd jako teoretycznego punktu odniesienia, stanowi istotne uzupełnienie obecnego stanu badań w zakresie polityki bezpieczeństwa Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej.

Zaproponowana w pracy metodologia opiera się na metodzie triangulacji metodologicznej, ma zatem charakter interdyscyplinarny. Zastosowanie takiego ujęcia wydaje się w pełni uzasadnione. Chcąc stworzyć możliwie najpełniejszy, najbardziej wielopoziomowy i wielowymiarowy obraz analizowanego zagadnienia Autorka odwołuje się do różnych metod. Owa różnorodność zastosowanych metod skutkuje pogłębioną, wielotorową analizą, w której trudno odnaleźć aspekt, do którego Autorka by się nie odniosła. W efekcie końcowym oznacza to stworzenie nie tylko złożonego, ale również kompletnego ujęcia założonego problemu badawczego uwzględniającego wszystkie kluczowe determinanty i uwarunkowania.

Temat rozważań podjęty w pracy należy uznać za ważny, ciekawy i bardzo aktualny. Zajęcie się tą problematyką zasługuje na docenienie z kilku powodów. Po pierwsze przeprowadzona analiza poprzez fakt bycia studium o charakterze porównawczym umożliwia zestawienie dwóch podmiotów często błędnie postrzeganych, z powodu bliskości geograficznej i przeszłości politycznej, jako wykazujących przede wszystkim cechy wspólne i podobieństwa, a co za tym idzie powielających określone wzorce kulturowe, polityczne i społeczne, nie tylko w sferze polityki bezpieczeństwa, ale również innych wymiarach. Zaprezentowana analiza umożliwia w związku z tym swoiste „odczarowanie” mitu, zgodnie z którym Czechy i Słowacja, ale też pozostałe państwa Europy Środkowej, więcej łączy, niż dzieli, co wydaje się być wyobrażeniem wciąż mocno zakorzenionym w świadomości zewnętrznych obserwatorów.

Wiąże się z tym drugi ważny wątek wyraźnie wyeksponowany przez Autorkę, a mianowicie wątek zasadniczych rozbieżności w postrzeganiu i realizowaniu polityki bezpieczeństwa nie tylko przez Republikę Czeską i Republikę Słowacką, ale też przez pozostałe państwa regionu. Przeprowadzona analiza zawiera w sobie jako wymiar poboczny, ale istotny, element umiejscowienia Czech i Słowacji w kontekście regionu, w którym następują procesy o istotnym znaczeniu dla architektury bezpieczeństwa europejskiego w szerokim, a nie tylko środkowoeuropejskim rozumieniu.

Po trzecie należy podkreślić aktualność i znaczenie analizowanego problemu ze względu na rosnącą „widoczność” Czech i Słowacji w kontekście ich odmiennych podejść do

kwestii wojny rosyjsko-ukraińskiej i ambiwalentnego stosunku do relacji z Federacją Rosyjską, ale też ich tradycyjnie odmiennych percepcji i strategii w zakresie polityki zagranicznej.

Po czwarte owa aktualność tematu odnosi się również do wymiaru wewnętrznego polityki bezpieczeństwa, który, jako słusznie zauważa Autorka, nie może być oddzielony od wymiaru regionalnego i międzynarodowego (zabójstwo Jána Kuciaka w 2018, strzelanina w Pradze w 2023, zamach na premiera Roberta Fico w 2024). Oznacza to wykazanie, tak istotnych z perspektywy współczesnych badań nad bezpieczeństwem, bezpośrednich powiązań między stanem bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, co Autorka przekonująco pokazuje w swojej pracy. Należy w tym kontekście podkreślić wielowymiarowość i wielopłaszczyznowość przeprowadzonej analizy, którą bez cienia przesady można określić jako ujęcie holistyczne.

Wreszcie po piąte, podjęcie próby odpowiedzi na pytanie, które podmioty, przy pomocy jakich metod i w jakich celach odgrywają kluczowe role w kształtowaniu polityki bezpieczeństwa, to, jak słusznie zauważa Autorka, w istocie pytanie o to, gdzie kończy się „normalna” polityka, i gdzie zaczyna się instrumentalizacja polityki sięgająca do strategii i mechanizmów o charakterze sekurytyzacyjnym. Pobrzmiewa tu zatem pośrednio pytanie zadawane nie od dzisiaj, którego znaczenie rośnie w ostatnich dekadach, a mianowicie pytanie czym jest „dobra polityka” i jakie warunki muszą być spełnione, aby taka „dobra polityka” była realizowana. Włączenie w przeprowadzone rozważania wątku normatywnego i sformułowanie pytania o etykę/moralność sekurytyzacji, ma w tym kontekście znaczenie fundamentalne. Podjęcie tematu i analiza tak rozumianego procesu sekurytyzacji w odniesieniu do Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej w ujęciu, które zaproponowała Autorka, oznacza w istocie możliwość pełniejszego zrozumienia tego procesu w odniesieniu do analizowanych podmiotów, ale równocześnie przełożenia zaproponowanych wniosków na szerszy poziom debaty na temat kluczowych problemów i wyzwań polityki bezpieczeństwa trzeciej dekady XXI wieku. Wydaje się, że to właśnie wątek normatywny, obok wszystkich innych odnoszących się do polityki bezpieczeństwa w skali państw, regionów i świata, staje się bowiem tym kluczowym.

Pierwszy rozdział pracy recenzowanej rozprawy ma charakter teoretyczny. Autorka skupia w nim na kwestiach definicyjnych, m.in. na nieostrości i wzajemnym przenikaniu się pojęcia polityki i bezpieczeństwa oraz prezentuje ewolucję i rozwój pojęcia bezpieczeństwa. Duża część rozdziału jest poświęcona przeglądowi kluczowych nurtów teoretycznych i obecnych w nich podejść do kwestii bezpieczeństwa. Należy podkreślić, że przedstawione tu treści wskazują na pogłębione zrozumienie tych nurtów przez Autorkę, która dokonuje ich

podsumowania i podrównania w ramach głównych paradygmatów badawczych (realizm, liberalizm, konstruktywizm, krytyczne studia nad bezpieczeństwem). Cennym uzupełnieniem rozdziału są zawarte w nim tabele, w których w przejrzysty sposób zaprezentowano główne założenia omawianych nurtów.

Wydaje się, że praca zyskałaby na przejrzystości, gdyby w rozbudowanym rozdziale teoretycznym Autorka poświęciła nieco więcej miejsca teorii, do której odwołuje się w rozprawie, a zatem teorii sprawiedliwej sekurytyzacji (theory of just securitization/just securitization theory). Pojawia się w tym kontekście pytanie, o to, czy polskie tłumaczenie, które zaproponowała Autorka (sprawiedliwa teoria sekurytyzacji) jest poprawne. Należy wskazać, że w większości publikacji Rity Floyd, pojawia się określenie „theory of just securitization”, oraz „just securitization”, które w języku polskim pozwala na bardziej jednoznaczne tłumaczenie jako „sprawiedliwa sekurytyzacja”. Takim też tytułem jest opatrzona monografia wydana przez Cambridge University Press w 2019 roku (*The morality of security: A theory of just securitization*).

Rozdział drugi należy uznać za wyjątkowo interesujący pod względem poznawczym. Rozdział ten, ważny analitycznie, koncentruje się na uwarunkowaniach wewnętrznych polityki bezpieczeństwa Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej. Omówiono tu czynnik kulturowo-historyczny, sytuację polityczną, uwarunkowania ekonomiczno-społeczne oraz sytuację demograficzno-etniczną. W rozdziale tym po raz pierwszy Autorka zaprezentowała logiczną i spójną narrację opartą na metodzie komparatystycznej, przeplatając w poszczególnych podrozdziałach analizy dotyczące Czech i Słowacji. Wzajemne przenikanie się sfery bezpieczeństwa i polityki zostało tu zaprezentowane na tle wyłonienia się i ewolucji czeskich i słowackich partii politycznych w okresie ostatnich ponad stu lat, a zatem od początku istnienia Czechosłowacji. Autorka przekonująco pokazuje problem braku symetrii w relacjach czesko-słowackich, wyjaśnia przyczyny wyłonienia się słowackiego populizmu i rysu konserwatywno-nacjonalistycznego z jednej strony oraz czeskiego dystansu do kwestii etniczności z drugiej strony. Wyjaśnia ona również, wśród wielu innych kwestii, istotę koncepcji „jednego narodu czechosłowackiego” oraz obecne po dziś dzień orientacje geopolityczne w obu państwach. Ważnym wątkiem jest również ten przybliżający kształtowanie się specyfiki podejścia do roli i znaczenia elit politycznych. Na szczególną uwagę i docenienie zasługuje przeprowadzona w tym rozdziale szczegółowa analiza podejść do kwestii bezpieczeństwa obecnych w programach czeskich i słowackich partii politycznych.

W rozdziale trzecim przeprowadzona analiza została poświęcona uwarunkowaniom zewnętrznym polityki bezpieczeństwa Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej. Szczegółowo zaprezentowano tu szeroki kontekst regionalny i globalny oraz wskazano na problem migracji jako ten problem, który w zasadniczy sposób zdeterminował debatę polityczną w obu państwach w okresie ostatniej dekady. Wyłania się tu wyraźnie problem upolitycznienia i sekurytyzacji migracji pomimo braku obiektywnych zagrożeń dla obu państw związanych w tym zjawiskiem. Autorka przywołuje tu zagadnienia odnoszące się bezpośrednio do Czech i Słowacji w szerszym kontekście regionalnym wzmacniając w ten sposób kluczowy dla rozprawy argument konieczności całościowego, wieloaspektowego podejścia w badaniu problematyki polityki bezpieczeństwa.

W rozdziale czwartym zostały zaprezentowane ramy legislacyjno-instytucjonalne polityki bezpieczeństwa Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej. Autorka szczegółowo przeanalizowała tu ich współczesny kształt i kompetencje w zakresie polityki bezpieczeństwa oraz treść najważniejszych dokumentów strategicznych funkcjonujących w tym obszarze. Zostały tu również sformułowane, co niewątpliwie podnosi wartość analizy, szerokie rekomendacje wobec podmiotów koordynujących systemy bezpieczeństwa w obu państwach. Ponadto sporo miejsca poświęcone zostało roli i potencjałowi sił zbrojnych. Cennym uzupełnieniem tego wątku analizy jest opracowana przez Autorkę tabela prezentująca potencjał militarny Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej w 2022 roku.

W rozdziale piątym Autorka przedstawiła problematykę aktywności Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej w międzynarodowym i ponadnarodowym środowisku bezpieczeństwa. Znalazło się tu pogłębione omówienie stosunku obu państw do ONZ i NATO, ale również do WE/UE, Rady Europy i OBWE. Walorem tego rozdziału jest ujęcie prezentowanych tu kwestii w szerszych ramach tradycyjnych podejść obu państw do kwestii polityki zagranicznej i wyraźne wyeksponowanie występujących w tym zakresie różnic między Czechami i Słowacją. Rzetelnie omówiony w poprzednich rozdziałach wątek czeskiego ukierunkowania na USA i słowackiego sentymentu wobec Rosji nabiera tu nowego waloru. Z oczywistych względów ważnym zagadnieniem w tym rozdziale jest współpraca ze strukturami europejskimi, zarówno w ramach WE/UE, jak i Rady Europy i OBWE. Wątek współpracy z Radą Europy został rozszerzony, co należy podkreślić jako ważne uszczegółowienie tego rozdziału, w formie analizy sprawozdań z realizacji Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych i Europejskiej Karty Języków Mniejszościowych dla Republiki Słowackiej i Republiki Czeskiej.

Ważnym punktem zamykającym rozdział jest ten podsumowujący współpracę w obrębie państw Grupy Wyszehradzkiej oraz innych struktur, w których Czechy i Słowacja uczestniczą, takich jak Inicjatywa Trójmorza czy Trójkąt Sławkowski. Wzajemne relacje między tymi podmiotami są zaprezentowane na tle szerszego kontekstu gry interesów, ale również odniesień historycznych, które po raz kolejny są wskazane jako determinanta wzajemnych relacji. Należy podkreślić, że z konieczności Autorka skupiła się tu jedynie na wybranych, najważniejszych aspektach, jako że rozległość tej problematyki przekracza zdecydowanie ramy jednego rozdziału.

W rozdziale szóstym Autorka dokonuje pogłębionej analizy polityki bezpieczeństwa Czech i Słowacji w wymiarze wewnętrznym. Następuje tu rozszerzenie i uszczegółowienie pewnych wątków, które zostały przedstawione w rozdziale drugim jako uwarunkowania polityki bezpieczeństwa obu państw. Za szczególnie interesujący i cenny poznawczo należy uznać problem powstawania, ewolucji i obecnego usytuowania w strukturze polityki bezpieczeństwa grup ekstremistycznych i terrorystycznych. Autorka dokonuje tu swego usystematyzowania grup ekstremistycznych i antysystemowych sytuując ich rozwój w kontekście ewolucji wartości, postaw i zachowań dokonujących się w obu społeczeństwach. W związku z tym pojawia się ponownie element analizy ideologii i jej roli w społeczeństwie czeskim i słowackim. Autorka podejmuje tu również udaną próbę zdiagnozowania, jaka jest istota strategii i metod stosowanych przez podmioty sekurytyzujące oraz ich skutków dla podmiotów sekurytyzowanych. Trafnie konstatuje, że zaciera się linia demarkacyjna między prawem i bezprawiem, a kluczowym problemem staje się manipulacja narracją oraz agresja podprogowa. Trudno nie zgodzić się również z wnioskiem, że zasadniczym elementem polityki bezpieczeństwa staje się w związku z tym świadoma zgoda władz na utrzymanie odpowiedniego poziomu konfrontacji, co otwiera rządzącym drogę do uzasadnienia użycia nadzwyczajnych środków i wpływanie w ten sposób na praktyki bezpieczeństwa, jak i samą dynamikę dylematu bezpieczeństwa.

Oдноśnie zakończenia pracy wydaje się, że dla większej przejrzystości warto byłoby odnieść się nim jeszcze raz do pytań badawczych i hipotez zamieszczonych we wstępie, które nie znajdują jasnego, uporządkowanego odzwierciedlenia w zakończeniu.

Struktura pracy jest logiczna i przejrzysta. Autorka podsumowuje swoje rozważania w poszczególnych rozdziałach, a nawet podrozdziałach, co ułatwia odbiór prezentowanych treści.

Praca jest napisana dobrym językiem. Przekaz jest jasny i zrozumiały. Wyjątek stanowi wstęp, który dość znacząco odbiega od poziomu poszczególnych rozdziałów. Sprawia on wrażenie, jak gdyby Autorce zabrakło czasu na jego ostatnie przeczytanie. Pojawia się tu ponadto informacja o tym, że praca składa się z pięciu rozdziałów (s.13), podczas, gdy jest ich sześć i tyle Autorka we wstępie ostatecznie omawia.

W rozprawie pojawiają się nieliczne błędy stylistyczne i językowe (np. J.C. Junckler zamiast Juncker, s. 241). Jednym z nich, widocznych szczególnie na pierwszych stronach, jest stosowane przez Autorkę połączenie rzeczowników i przymiotników (np. międzynarodowe środowisko zamiast środowisko międzynarodowe; metodologiczne orientacje zamiast orientacje metodologiczne). Całość jest dopracowana pod względem edytorskim, poza rzadkimi wyjątkami (Bukaresztańska Dziewiątka liczy ośmiu członków z powodu braku Litwy, s. 272). Należy podkreślić również rzetelne, szczegółowe opracowanie wybranych wątków rozprawy przedstawione w formie tabel w poszczególnych rozdziałach. Wzmacniają one wymiar komparatystyczny oraz umożliwiają łatwą identyfikację podobieństw i różnic obecnych w wybranych przestrzeniach czeskiej i słowackiej polityki bezpieczeństwa.

Bibliografia pracy nie budzi zastrzeżeń. Należy podkreślić jej bogactwo i zróżnicowanie. Jednocześnie wartość pracy podnoszą niewątpliwie źródła obcojęzyczne, w tym te w języku czeskim i słowackim. Ich ilość i trud włożony w ich opracowanie należy uznać jako jeden z atutów rozprawy.

W konkluzji recenzji należy stwierdzić, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska jest dziełem istotnym badawczo i poznawczo. Przeprowadzona analiza ma charakter holistyczny i świadczy o pogłębionej znajomości zagadnienia. Autorka sprawnie łączy prezentowane wątki i wykazuje się dużą umiejętnością korelacji faktów oraz wykazywania wzajemnych zależności między analizowanymi zmiennymi. Co ważne zaprezentowana analiza nie ogranicza się do stanu faktycznego, ale zawiera propozycje konkretnych rozwiązań oraz elementy prognostyczne. Spełnia tym samym jedną z kluczowych funkcji nauk o polityce i administracji, jaką jest funkcja prognostyczna.

Wobec powyższego stwierdzam jednoznacznie, że rozprawa doktorska autorstwa Pani Natalii Szczepańskiej zatytułowana *Polityka bezpieczeństwa Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej w perspektywie porównawczej* stanowi oryginalne rozwiązanie problemu

naukowego, dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki w dyscyplinie nauki o polityce i administracji oraz jej umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Rozprawa odpowiada w pełni warunkom dla rozpraw doktorskich określonych w przepisie art. 187 ust.1-3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 574 ze zm.). Recenzowana rozprawa stanowi zatem podstawę do podjęcia dalszych czynności przewodu doktorskiego, o co wnioskuję.

Częstochowa, 2.09.2024

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Joanna Kulka', with a stylized flourish at the end.

dr hab. Joanna Kulka, prof. UO